

ПЛОВДИВСКИ УНИВЕРСИТЕТ „ПАИСИЙ ХИЛЕНДАРСКИ“

ПЕДАГОГИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ

КАТЕДРА „ПЕДАГОГИКА И УПРАВЛЕНИЕ НА ОБРАЗОВАНИЕТО“

ДИМКА ДИМИТРОВА ИВАНОВА

БЪЛГАРСКИТЕ УЧЕНИЦИ ВЪВ ВИЕНСКИЯ ПЕДАГОГИУМ

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертация за присъждане на образователна и научна степен „доктор“, област на висше образование 1. Педагогически науки, професионално направление 1.2. Педагогика, докторска програма История на педагогиката и българското образование

НАУЧЕН РЪКОВОДИТЕЛ: проф. дпн Пламен Радев

ПЛОВДИВ, 2020

Дисертацията е разработена в ПУ „Паисий Хилендарски“. Дисертантът е задочен докторант в същия университет. Дисертационният труд е обсъден и насочен за защита на разширено заседание на катедра „Педагогика и управление на образованието“ на 10.06.2020 г.

Защитата на дисертационния труд ще се състои на 25.09.2020 г от 14 ч. В заседателната зала на ПУ „Паисий Хилендарски“ на заседание на Жури, определено със Заповед на Ректора на ПУ „Паисий Хилендарски“. Материалите по защитата са на разположение в ПУ „Паисий Хилендарски“.

ПЛОВДИВСКИ УНИВЕРСИТЕТ „ПАИСИЙ ХИЛЕНДАРСКИ“

ПЕДАГОГИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ

КАТЕДРА „ПЕДАГОГИКА И УПРАВЛЕНИЕ НА ОБРАЗОВАНИЕТО“

ДИМКА ДИМИТРОВА ИВАНОВА

БЪЛГАРСКИТЕ УЧЕНИЦИ ВЪВ ВИЕНСКИЯ ПЕДАГОГИУМ

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертация за присъждане на образователна и научна степен „доктор“, област на
висше образование 1. Педагогически науки, професионално направление 1.2.
Педагогика, докторска програма История на педагогиката и българското образование

НАУЧЕН РЪКОВОДИТЕЛ: проф. дпн Пламен Радев

ПЛОВДИВ, 2020

Обща характеристика на дисертационния труд

В средата на XIX век България не съществува като самостоятелна държава, а е част от Османската империя. Този период се характеризира с бурни промени в икономическата обстановка, назряващи революционни настроения и борба за църковна и национална независимост. С развитието на икономическите процеси се повишава и нуждата от по-добро образование. Поради липсата на възможности за придобиване на по-високо образование в този период по българските земи, много български семейства насочват децата си към усъвършенстване в чужбина.

Липсата на добре подготвени кадри е характерна за всички области на човешката дейност по българските земи през този период, но особено силен е недостигът на подготвени и квалифицирани учители. За да се удовлетвори тази необходимост се включват дори и някои странични наблюдатели на процесите в България, като австроунгарския пътешественик Феликс Каниц, който е въввлечен от желанието си да помогне на новоосъзнаващата се българска нация. По негова инициатива се създава фонд за подпомагане образованието на български младежи във Виена. Средствата за тази кауза се осигуряват от Ориенталишес мюзийум в австроунгарската столица.

Делото и животът на българските ученици във Виенския педагогиум не са достатъчно проучени и техния принос към българското образование не е докрай изяснен и оценен. Същото може да се каже и за фигурите на Феликс Каниц и Фридрих Дитес, които имат съществен принос към иницирането, подбора, развитието и образоването на българските ученици във Виенския педагогиум, както и мястото на тази институция и гражданското училище във Виена, като места за осъществяване на този процес.

Настоящото научно изследване поставя за изясняване следните: цел, предмет, обект и задачи за постигане.

Като цел на изследването се определя да се проучи в детайли един важен период от историята на българското образование, а именно втората половина на XIX и началото на XX век, период, в който се поставят основите на модерното българско образование.

Предмет на проучването е обучението на българските ученици във Виенския педагогиум на Фридрих Дитес, водеща институция за обучение на педагози в Австрия.

Обект на изследването е подготовката на български педагози в чужбина, традиция насърчавана от будния дух на нашия народ.

Задачи на научното изследване:

1. Да се представят личностите на учениците на Фридрих Дитес.
2. Да се открие ролята на Феликс Каниц в процеса на формиране на българското самосъзнание.
3. Да се покаже уникалната фигура на Фридрих Дитес като педагог и влиянието на неговите идеи върху учениците във Виенския педагогиум.
4. Да се покажат образователните институции, в които се обучават българските ученици във Виена.
5. Да се разкрие делото и приносът на възпитаниците на Виенския педагогиум и да се хвърли светлина върху тяхното творчество.
6. Да се обобщи значението на делото на българските ученици във Виенския педагогиум на Дитес и да се разкрие мястото им в развитието на българското образование.

В процеса на изграждане на научния труд се разчита на следните методи на научно изследване:

- Биографичен
- Библиографски
- Архиварски
- Фактографски
- Анализ и обобщение на събраните факти.

Въпреки че няма претенции за изчерпателност, настоящият дисертационен труд се стреми да хвърли светлина върху един недостатъчно изследван период и личностите свързани с него. Проучванията, фактите и изнесените данни ще доведат до обобщаване на изводи за важността на упоменатия период и съхраняване на памет за значимостта и приноса на българските ученици във Виенския педагогиум към българското образование и култура.

Дисертацията се състои от 164 страници, 5 таблици, 10 илюстрации, 2 приложения и 175 библиографски източника.

Изработена е следната структура на дисертацията:

Увод

Глава Първа: Личности изиграли важна роля в процеса на откриване и формиране на българските ученици във Виенския педагогиум.

1.1. Живот и дело на Феликс Каниц.

1.2. Биография и принос на Фридрих Дитес за образованието на българите във Виена.

Глава Втора: Ролята на Бюргершуле и Виенския педагогиум, като места за обучение и образование на българските ученици във Виена.

2.1. Бюргершуле.

2.2. Създаване и история на Виенския педагогиум.

Глава Трета: Възпитаниците на Виенския педагогиум и кратка биография на всеки един от тях.

Глава Четвърта: Принос на възпитаниците на Дитес към българското образование.

Обобщение и преценка на делото на българските ученици във Виенския педагогиум.

Основно съдържание на дисертационния труд

В увода се представят темата на дисертацията, формулират се целта и предметът на научния труд и се формулират задачите и методите на научното изследване.

В първа глава се разглежда ролята на Феликс Каниц и Фридрих Дитес в процеса на раждането на идеята, определяне на учениците и образоването им във Виенския педагогиум.

Важна роля за осъществяване на идеята за придобиване на европейско образование от страна на даровити българчета, за да се отговори на нарастващите нужди от подготвени кадри за българските училища имат двама велики европейски учени. Те работят в съвсем различни области, но изиграват важна роля в живота не само на българските ученици във Виенския педагогиум, но повлияват българското общество със своите необикновени личности и идеи. И двамата са представители на Австро-Унгария, единият е педагог, а другият пътешественик. Това са Фридрих Дитес и Феликс Каниц.

Феликс Филип Каниц е роден на 2 август 1829 в гр. Обуда, който понастоящем е част от Будапеща, Унгария. Той идва на бял свят като втори син в семейство с общо десет деца – пет момчета и пет дъщери. Бащата Емануил Каниц е богат търговец и всичките

им десет деца са резултат от брака му с Юдит Дембиц. Семейството е заможно и е в състояние да даде добро образование на децата си.

Феликс Каниц още от дете проявява рисувателни заложби и иска да стане художник. Виждайки таланта на сина си, бащата прави всичко възможно за да развие и усъвършенства дарбата му. Освен талант да рисува, още от ранно детство Феликс Каниц показва и музикален талант и баща му го учи да свири на цигулка. Талантът му да рисува, обаче взема връх и това повлиява бъдещето му развитие.

Добрите финансови възможности на семейството, позволяват всичките им деца да получат образование. Като добри родители Емануил и Юдит Каниц се стараят всяко от децата им, да развие дарбите си и да се образова по възможно най-добрия начин. Ранната смърт на бащата обаче поставя семейството в затруднено финансово положение и попречва на Феликс Каниц да добие необходимото образование. Останал сирак, едва четиринайсетгодишен, на 1 май 1843 година Феликс Каниц постъпва като гравьор практикант в литографския институт на В. Грим. Освен възможност да укрепи и развие художническия си талант, това го поставя в среда на високо ерудирани личности, като учителя му Грим, чийто дом е средище на учени и художници. Особено силно влияние върху него имат известният топограф и етнограф Йосиф Хайфлер и професорът в Пещенския университет археологът Ференц Киш.

През 1847 година Каниц се премества във Виена и започва работа в литографския институт на Едвард Зингер. През този период 19-годишният младеж става сътрудник на Лайпцигското Илюстровано списание „Илюстрирте цайтунг“ („Illustrierte Zeitung”), много важен факт от живота му, като се има предвид, че остава такъв до края на жизнения си път. На страниците на това авторитетно издание могат да се намерят множество прекрасни рисунки на Каниц направени и изпратени от него, по време на многобройните му пътешествия.

За първи път Каниц стъпва в български земи през 1860 година, а за последен през 1883 година. Впечатленията и преживяванията му по време на тези пътешествия, запалват неутолимо любопитство към съдбата на нашия народ и го превръща във верен приятел и мъдър съветник, който остава такъв до края на живота си. Делото на Ф. Каниц е без аналог в българската история и признателността към делото му е жива.

Още при първото си посещение в българските земи Каниц се сблъсква с един от основните проблеми на българския народ през този период. Той обръща внимание

върху факта, че подтисничеството върху българския народ е двойно, от една страна политическото и икономическо господство на турската власт, а от друга духовното подтисничество на гръцкото духовенство и разказва как нишката българска общност нееднократно е настоявала за построяване на училище, а вместо това местната духовна власт е строила храмове, изтисквайки докрай местната общност, та да не им остават пари за строеж на училища, а там където са успявали да си устроят училище, то им изпращали учители гърци. Тази последователна антибългарска политика била провеждана от гръцката патриаршия. На едно място Каниц споделя, че дори гръцкото подтисничество тежи повече на българското население, отколкото турското иго.

Борбата между българската църква и византийската патриаршия е толкова стара, колкото и самото християнство в България. Още след покръстването през 864 г., българските царе забелязали, че ако българската църква не се сдобие със самостоятелен български патриарх, държавата им никога няма да бъде напълно независима. В съгласие с историческите събития, възходът или упадъкът на българската църква е бил свързан с този на българската държава. Каниц обръща внимание върху факта, как понякога българите бивали принудени да се обръщат към Римския папа и да признават неговата власт, само и само да не принадлежат към Цариградската патриаршия. Друг път Византия, заставена от политически причини, е признавала независимостта на българската църква. Но борбата между тях никога не е стихвала съвсем.

Със своята интелигентна чувствителност и тънка наблюдателност, Каниц веднага улавя тези два съществени факта. Той бързо осъзнал, че без църковна независимост българският народ никога няма да добие независимост.

В своите пътеписи Каниц дава многобройни примери за престъпленията на гръцкото духовенство срещу българския народ. Като пример той посочва изгарянето на ценни български ръкописи в Търново от страна на митрополит Неофит. След справедливия протест от страна на българите пред патриарха в Цариград, в затвора се озовали тези които се оплакали, а не престъпника Неофит. Разбира се такива действия били покровителствани, защото целели да лишат българите от тяхното минало и историческа памет.

Каниц много пъти изтъквал, че борбата на българското население за църковна независимост, за пръв път от много години го обединила като народ.

Три са основните полета на научна дейност на Феликс Каниц. На първо място това е географията, след това археологията и етнографията.

Въпреки, че той не е географ, нито има подготовка и образование в областта на географията, неговите заслуги към тази наука са безспорни.

Обстоятелствата, са тези които често определят съдбите на отделни хора, а понякога и на цели народи. Както и да звучи, от днешна гледна точка, Балканския полуостров и в частност териториите населяване от българи са били истинска „terra incognita”. В годините през които, Великите географски открития са исторически факт, далеч по-близките балкански земи са били напълно непознати не само за света, а и за Европа, от която всъщност те са част.

Каниц, отбелязва много шокиращи случаи на грешки и разминавания с официални карти, документи и информация. Не случайно Карл фон Талер нарича Каниц „Колумб на Балканите“ в една своя статия. „В тази своя работа - пише той - подобно на митически герой Каниц измести цели планини, измени течението на реките, основа стотици населени места, с тази разлика, че унищожените от него градове никога не са съществували другаде, освен във фантазията на картографите, а откритите от него села съществуват, но не са били открити”.

На практика, преди изследванията на Каниц, не е имало източници от които да се почерпи информация. Един от рецензентите на основния труд на Каниц „Дунавска България и Балкана“ дори се шегува, че е било по-лесно да се намери информация за Япония, отколкото за Балканите и особено за България.

Още през първото си пътуване през 1858 година през балканските земи, Каниц открива, че в картите на Балканския полуостров има много неточности. Това го мотивирало да направи второто си пътешествие, с цел да попълни празнините и поправи неточностите. Той сам определя целта на пътуването си по следния начин: „Да попълни белите места в картите и да поправи невъзможните грешки”. („Дунавска България и Балкана“, том I)

Първият труд, плод на тези пътувания е „Приноси към картографията на княжество Сърбия, събирани през пътуванията в годините 1859, 1860, 1861”.

Другата голяма любов на Каниц е археологията. Той се занимава с археологическите паметници със същата отдаденост и грижа към детайла, със същата отговорност и стриктност, които проявява и в географските проучвания.

Той отново няма професионална подготовка за това си занимание в началото на своята кариера, т.е. той не е археолог. Феликс Каниц, обаче притежавал всички предпоставки да стане отличен описвач на археологически находки, базирано на отличните му качества на художник и многостранната му ерудираност. А неговото нестихващо любопитство и интерес към непознатото, са качествата които го водят към нови и нови предизвикателства, както и неговото желание да открива нови области, които да описва и изследва. Към тези качества трябва да добавим и факта, че Каниц никога не се е колебал да се обръща за помощ към най-големите специалисти, в области на научното познание, които той не е изучавал, например древни езици. Не напразно някои учени го наричат баща на сръбската и българска археология. С днешна дата някои от откритията и заключенията на Каниц се оспорват от съвременната археологическа наука, но това не омаловажава стойността на многобройните извори открити и съхранени за науката под формата на данни, рисунки, сведения и разкази.

Етнографията е друга област, в която Каниц има успехи и заслуги. Той винаги се е стремил да бъде обективен и безпристрастен в оценките си. Воден от тези си чувства, той не премълчава недостатъците на българите, но и не пести похвалите си за тях. Той хвали изключително много работливостта на нашия народ, изтъква изключителните им способности като земеделци. Каниц дори изказва съждение, че земеделските си умения българите вероятно са наследили от основателите на българската държава, прабългарите, тъй като той не вижда подобни умения у съседните народи.

Занаятчийските способности на българите също удивяват Каниц. Той свидетелства, че освен художествен усет и дарба, у българите наблюдава и технически талант, тъй като те сами изработвали станове си, керамичните работилници и се удивява как използват силата на водата за нуждите си.

Каниц е изумен от уменията на българските майстори да строят мостове и големи сгради, без да имат подходящо образование за това. Във втория том на „Дунавска България и Балкана“ Каниц разказва, какво удивление е изпитал, когато е стоял пред мост с дванадесет отвора и широчина девет метра. Не по малко удивление изпитва той при срещата си със строителя на това удивително съоръжение. На външен вид той не се

различавал от всеки друг най-обикновен българин. Въпреки това той съумява без почти никакво образование, камо ли специализирано такова, да построи хидротехническо съоръжение, което било гордост и за най-добрите инженери, да не говорим за многобройните църкви, манастири и сгради построени от него.

Едно от нещата, които силно впечатляват Каниц, е лошото състояние на образованието по българските земи, съпроводено от силното желание на населението да получи подходящо образование за децата си. Нуждата от образовани кадри от една страна и стремежът на местните хора към образованост, навеждат Каниц към размишления, които довеждат до предложение към Музея за ориенталски изкуства във Виена, да направи безпрецедентен жест като даде шанс на млади българи да получат образование в центъра на културата и цивилизацията на модерна Европа, а именно Виена.

Искрата за това дело дошла, както вече беше споменато, от самите българи. При едно от многобройните си пътувания в средата на 70-те години, Каниц попаднал в Трявна. Там той се запознал с местния свещеник поп Константин, който освен свещеник бил и изкусен майстор резбар. Каниц бил токова впечатлен от резбарските умения на свещеника, че го сравнил с немския гравьор и скулптор, представител на късната готика, Файт Щос (ок. 1447 – 1533). По време на един от многобройните им разговори, поп Константин попитал Каниц дали не може да вземе един от синовете му да се изучи във Виена. Един от синовете му вече учел в Русия, за сметка на руския цар, и от там, той си помислил, че още по-добре би било ако другият му син придобие западно образование. За жалост финансовото състояние на обикновения селски свещеник не позволявало да изучи синовете си на собствена сметка. Каниц, силно се замислил, тъй като непрекъснато бил свидетел на желанието на много от по-бедните хора, ако те самите не са имали възможност да се изучат, то поне да дадат възможност на децата си да получат възможно най-добро образование. От друга страна, Каниц ясно виждал нуждата от подготвени учители, които да навлязат във все повече откриващите се училища по българските земи. „Това не е тъй лесна работа – отвърнал Каниц, но ще помисля...“ (Иречек, К. Съчинения, 1900)

Тази идея заседнала дълбоко в ума на Каниц и довела до добре познатия резултат. Ориенталишес Мюзеум във Виена създава извънреден фонд за период от около десет години от 1874 до 1883 г. Той е специално предвиден за подпомагане на двадесет млади българчета да придобият учителско образование във Виена, с цел да се завърнат

в родината си и да се вляят в училищата за да дадат качествен тласък на училищното образование. Тази цел е не просто изпълнена, а дори надмината, тъй като за част от момчетата Виенският педагогиум е начало на дълга и успешна научна кариера.

Както, вече беше отбелязано подборът на участниците в тази образователна мисия е възложен на Българската екзархия в Цариград. Те от своя страна се обръщат към местните общини и настоятелства, които да издирят талантиливи и трудолюбиви младежи. И така в края на 1874 г. в седалището на Българската екзархия в Цариград се събират избраните двадесет момчета. В Австро-Унгарската легация в турската столица тържествено им се съобщава, че се поема издръжката им за целия период на пребиваването им във Виена, с цел да се изучат за бъдещи учители.

Групата от двадесет момчета заминава за Виена през Триест. Тук, отново с помощта на Каниц, те са настанени у семейства и са записани първоначално в гражданското училище на Виена (Burgerschule) за да изравнят общото си образование, а след това в учителската академия на Дитес, където по това време се подготвяли учители за основните и средни училища.

Фридрих Дитес е педагог от европейски мащаб, който повлиява формирането на българските ученици във Виенския педагогиум, чийто първи директор е. Той е роден на 23.09.1829 г. в гр. Ирферсгрюн, Заксен, Германия, починал е на 15.05.1896 г. в гр. Пресбаум, близо до Виена .

Макар и роден в Германия, голяма част от живота си Фридрих Дитес прекарва в Австрия. Работи на различни места в Германия и Австрия като учител, директор и инспектор. За кратко дори е бил член на парламента на Австрия. Поради факта, че е от немски произход, но посвещава много време и труд на развитието на образованието в Австрия за него често се говори като за немски учител - реформатор на австрийската школа. Той е активен борец срещу влиянието на духовенството и религията в образованието.

Образованието си Фридрих Дитес получава в Лайпциг, където изучава филология, естествени науки и педагогика.

От 1848 до 1860 учителства в различни градове в Германия. През 1860 става ректор на средното училище и гимназията в Кемниц. През 1865 г. влиза в училищното настоятелство на Гота като регионален директор и остава като такъв до 1868 г. Дитес

е основател и първи директор на Виенския педагогиум, институция създадена от градския съвет на Виена за обучение на учители. Дитес ръководи това учебно заведение в продължение на тринадесет години от 1868 до 1881 г. Като негов първи директор, той успява да наложи тази образователна институция и да я утвърди като авторитетен център за придобиване на учителска квалификация в цяла Австрия.

От 1870-1873 е член на Държавната комисия по образование в Долна Австрия. След това става член на австрийския парламент. Заради свободолюбивите си и напредничави педагогически методи, както и заради борбата си за демократизиране на училището, среща враждебността на своите колеги и е принуден да подаде оставка през 1881г.

Дитес основава своя метод на преподаване на философията на Фридрих Едуард Бенеке, Йохан Хайнрих Песталоци и Адолф Дистервег. От 1878 до смъртта си издава педагогическо списание Педагогиум ("Pädagogium").

Като образователен специалист Фридрих Дитес има богата и разнообразна кариера, която провокира многобройните му педагогически съчинения. Силното му желание да се демократизира училището го довежда до политическа кариера и става член на австрийския парламент. Заради свободолюбивите си и напредничави идеи, той влиза в остър конфликт с колегите си в парламента и е принуден да напусне. Той неуморно критикува ролята на държавата и отношението ѝ към образованието. Дитес поставя въпроса за необходимостта от „всеобщо образование“. Той се противопоставя на влиянието на църквата върху училището и рязко се обявява за излизането ѝ от образователната сфера. Безспорно фигурата на Дитес се отразява върху делото на неговите възпитаници. „Повечето от завършилите Виенския педагогиум споделят педагогическите възгледи и убеждения на своя учител Фридрих Дитес, за когото научно-историческата оценка е безспорна.“ (Радев, Кацаров, 1988, стр.283). Като виден ръководител на немското и австрийското учителство, той е признат и уважаван заради демократичните си разбирания в областта на педагогиката. Като последовател на Ф. Бенеке и А. Дистервег, често е наричан „Австрийския Дистервег“. Колко популярен и обичан педагог е Дитес в България, може да се съди по множеството преводи на негови трудове, направени в България в края на XIX век. По голямата част от тях са дело на неговите ученици.

„За Фр. Дитес, както и неговите последователи обяснителен модел на обучението, т.е. негов „вътрешен вървеж“ е процесът на умствено развитие на учениците. Това е много

по-широко схващане от тесния асоцианизъм на хербартианците. „Външния вървеж“, т.е. подреждането на учебните предмети, тяхната цикличност и концентрация според Дитес се определят от психологическите закони. Затова пък „вътрешния вървеж“ или умственото развитие се ръководи от логическите закони и поради това трябва да се следват аналитическият и синтетическият път и да се използват „съзерцанието, описанието, повествованието, индукцията и генетическият метод“ Фр. Дитес развива и тезата, че цялото психично развитие води своето начало и намира своето съдържание в дейността на сетивата и следователно в първите години от детството развитието на детето е изцяло зависимо от външния му свят. Този наивен детерминизъм в основата си е материалистически възглед върху психофизиологическите механизми на измененията на психиката. (Радев, Кацаров, 1988, стр.284)

Дитес е фигура от европейски мащаб в педагогическата мисъл, ерудиран и честен, до края на живота си отдава интелекта и силите си, първо старателно да проучва, а след това да допълва и разширява педагогическите достижения на предшествениците.

Феликс Каниц и Фридрих Дитес, живеят в една епоха, но работят и творят в различни полета на човешката дейност. И двамата се отличават с решителност, упоритост и оставят забележителни трудове, всеки в полето на собствената си наука. Досегът с такива забележителни представители на европейската просветна мисъл, силно повлиява младите българи, които се озовават в среда, различна от обичайната им. От своите учители те се учат на трудолюбие, дисциплина, честност към науката, демократизъм в образованието и любопитство към света.

Във втора глава се разглеждат мястото и ролята на Бюргершуле и Виенският педагогиум, като образователни институции в които българските ученици се образуват.

Виенското държавно гражданско училище е създадено след приемането на 14 май 1869 на нов закон уреждащ нуждите на образованието. Първоначално то е трикласно училище. В него се приемали ученици след завършено начално училище. Според новоприетият закон се предвижда гражданското училище да е от осем класа. Успоредно съществувало осмокласно начално училище.

Гражданското училище е основано за да даде образование отвъд учебната цел на началното училищно образование. Образователната дейност на държавното училище трябва също да отчита нуждите на търговците и земеделските стопани.

В предговора към своята книга „Учителската академия на град Виена“ издадена през 1873 г. във Виена, Дитес пише: „Във Виена, макар и не много отдавана, беше отворена една уникална, единствена по рода си институция, чиято цел е да даде редовно обучение и учителска правоспособност на младежи и мъже, които вече са положили държавен изпит и са демонстрирали способността да преподават в началните училища.“ (Дитес, Виена, 1873)

Решението за отварянето на Виенския педагогиум се взема през 1864 г. от общинския съвет на Виена, който се състои от 120 души, избрани от гражданите на град Виена. По принцип общинският съвет на Виена провежда две публични пленарни сесии седмично, на които се разглеждат всички важни въпроси свързани с живота на града. Самият съвет се разделя на правен раздел, финансов раздел, училищен раздел, раздел за строителство и т.н. Редът за вземане на решения е включвал провеждането на специални дискусии, последвани от обсъждане и вземане на решения на пленарно заседание. Оформят се два лагера, провеждат се редица проучвания, обявява се конкурс за директор и в началото на март 1868 г. имало обсъждане на закрито заседание на общинския съвет. Вследствие на това на 10 март 1868 г. в присъствието на д-р Зелинка, кмет на Виена, за директор на Педагогиума бил избран д-р Дитес. Изборът е почти единодушен, само двама души са против, това са съветниците Гатчер и Фукс. На 8 април 1868 г. пред общинския съвет и кмета д-р Зелинка, д-р Дитес официално приема избора.

След множество неразбории и спорове постепенно се намират решения за всички текущи проблеми и след назначаване на подходящ и квалифициран персонал, Виенският педагогиум е факт и е открит за учебната 1868/69 година.

Избират се учители, уточняват се и изработват учебните програми. Затруднения създавала и сградата, в която да се настани училището. Първоначално Виенският педагогиум се настанил в сградата на едно от съществуващите народни училища, където можел да ползва само някои от стаите. По-късно през есента на 1871 година е закупена и ремонтирана специална сграда на ул. „Фихте“ 3.

В крайна сметка, въпреки всички трудности през които преминава откриването и укрепването на Педагогиума като учебна институция, трябва да се отчете изключителния напредък на учителската академия и превръщането ѝ в приятно място за получаване на знания и умения. Дитес е доволен от факта, че Педагогиумът е

реализиран, така както е замислен, без да се допуснат компромиси. Едно от най-добрите дела на Виенския градски съвет. Въпреки пречките, неблагоприятията и споровете, Педагогийумът се доказва като необходима и полезна институция за гражданите на град Виена. Дитес се чувства още по-удовлетворен от този факт, защото пропадането на идеята би било голяма загуба не само лично за него, а и за цялото австрийското учителство. От политическа гледна точка би било тежко поражение за либералната партия, както и за градския съвет на Виена.

Дитес влага цялата си енергия, знания и страст в това да доведе начинанието до успешен край, давайки си сметка че са заложи не само неговия авторитет, но и авторитета на цялото австрийско учителство. „Учителят, особено австрийския учител би бил ефективен стълб във възхода не само на Педагогийума, но и на цялото австрийско общество. И аз не бих позволил този стълб да бъде счупен... Като директор осъзнавам своята отговорност. Спомням си тежките боеве през които премина установяването на Педагогийума... Не само моята чест е заложена, но и честта на цялата немска педагогика“ (Дитес, 1873 г)

Какви сили е коствало на Дитес да установи Педагогийума, като авторитетна и необходима педагогическа институция може да се съди от неговите думи: „Повече от три дълги години вода борба за съществуване всеки ден и всеки час“ (Дитес, 1873 г.)

В крайна сметка, всички тези усилия от страна на градската управа на Виена, от целия състав на учителите преподаващи в новооткрития институт и най-вече на неговия директор, се отплащат и Виенския педагогийум се установява като преподавателска институция от висок ранг с престиж и международен авторитет. Като такава тя просъществува чак до 01.01.1923 година, когато прераства в Педагогически институт на град Виена (Pädagogisches Institut der Stadt Wien).

В трета глава се разглеждат биографиите и творчеството на българските ученици във Виенския педагогийум.

Двама от учениците, отправени се към Виена през късната есен на 1874 г., са по-големи на възраст от останалите момчета. Това са П. Д. Жилков и Панайот П. Стойнов. Те са най-възрастни от всички и са родени през 1854 г. Поради този факт, на тях им се признава по-висок клас и по тази причина те успяват да завършват Виенския педагогийум най-рано от всички, през 1880 г.

П. Д. Жилков е роден през 1854 г. в Копривщица. През 1874 г., по времето когато се извършва подбора на ученици за Виена, П. Д. Жилков е ученик в класното училище във Фенер, Цариград. И на него, както и на Панайот П. Стойнов, поради по-високата възраст и образование, е признат по-висок клас образование и е записан по-рано в педагогическата школа на Дитес. Той завършва Виенския педагогиум през 1880 г. След това, отново заедно с неговия приятел Панайот П. Стойнов, заминават за Цюрих и там посещава два семестъра педагогика и история в университета. В България се завръща през 1881 г. отново заедно със своя връстник Панайот П. Стойнов.

Още през същата 1881 г. е учител едновременно в мъжката и девическата гимназия в Пловдив. В девическата гимназия той преподава педагогика, а в мъжката зоология, ботаника и физика.

П. Жилков създава първия модерен учебник по физика заедно с М. Бракалов. Учебникът е написан много добре, статиите са ясни, а езикът достъпен. В предговора към второто издание на този учебник четем: „Като издаваме настоящият учебник по физиката“ за долните гласове на средните училища, ние ще допълним един от главните недостатъци, който беше забелязан в нашите училища по тази част.

При съставянето му водили сме се по най-добрите учебници по тази част, именно сме черпили от учебника на Клик-Лемингер и от експерименталната физика на професор Хофер и Писко.

Изложението на материята стана до колкото самата ѝ натура, по емпирическата метода, която е в най-новите учебници.

За по-голяма нагледност вметихме в текста естествено число най-нови и ясни фигури и една таблица“ (Жилков и Бракалов, 1885)

Съвсем в края на същият предговор съставителите са написали следното умилително изречение: „При това за улеснение на учениците намалихме цената от пет франка на три.“ Едно силно доказателство, че за тях много по важно е наличието на учебник от който учениците да могат да учат, отколкото личната отплата за положения труд.

Жилков следи педагогическия живот в България и редовно публикува статии в „Училищен дневник“. Издава „Буквар и първа читанка“ през 1893 и 1896 г. по

аналитико-синтетичния метод, както и практическо ръководство за буквара в съавторство с Ради В. Радев.

На първата страница на буквара, издаден от издаделство „Хр. Г. Данов“ в Пловдив през 1896 г., Жилков старателно е отбелязал, че е написан по „аналитическо-синтетическата метода“.

Ръководството към същия буквар започва с предговор под надслов „Детето пред училищния праг“. В началото на този предговор, Жилков обръща внимание на факта, че до седмата си година, детето е под влиянието на семейството и близките си, и в този период, поне у нас, не се обръща достатъчно внимание на умственото развитие на детето. След това акцентира на новата фигура, която се появява в живота на детето, а именно фигурата на учителя. Според Жилков изключително важно е в началото на този период внимателно да се обследва състоянието на детето при приемането му в училището, да се установи а какви познания и умения навлиза в този етап, за да може да се проследи развитието му. Жилков подробно описва възникването на перцепциите и влиянието от развитието на сетивата върху умствената дейност на детето: „Разните предмети, които му се изпречват пред очите, със своите разни форми и багри, раздражняват органите на вънкашните му чувства; те действат на зрението, вкуса, слуха, обонянието и осезанието. По този начин детето получава първи впечатления от външния свят. И малко по малко то захваща да владее своите органи. С погледа си то определя разстоянието до предмета, който иска да хване; със слуха си различава звуковете и се обръща към страната, от гдето идат те. Приучва се да владее своите членове: така то пипа разни предмети, върти ги в ръцете си и пълзи или тича към това, което е раздразило някои от неговите вънкашни чувства. Захваща да се оглежда в непознатия човек и да разпознава родителите си, сестрите и братята си; различава кравата от коня, котката от кучето и т.н.; кое е топло и кое студено, кое е сладко и кое горчиво, кисело и пр. Тъй, детето събира, подобно на пчела, материал, който ще му послужи за основа на която ще може да насочи отпосле своята мислителна и разсъдителна деятелност. Когато пък се развият достатъчно органите му за говорене, то захваща да облича своите мисли в предложения и започнува да разсъждава. В течение на времето разсъжденията стават все по-разнообразни, по-разумни и много често ни учудват с логичността си.“ С тези подробни описания на ранното детско развитие, Жилков иска да обърне внимание на факта, че детето идва с определени представи в училище. По-голямата част от тези представи, обаче, отбелязва той, са „неясни,

непълни или съвсем неверни“. Според него причините за това са комплексни, освен недостатъци в знанията, Жилков обръща внимание и на „моралните слабости“ с които се явява детето в училище „много от тях са страхливи, други срамежливи, трети инате“ и обвинява родителите и ги кори, че те често плашели децата си с училището и учителите. Открояването на тези детски особености не е самоцелно за Жилков, целта му е да привлече вниманието на учителите върху някои потенциални проблеми у децата на прага на училището и да им даде съвети как да ги преодолеят.

Голяма част от живота на Жилков е свързана с Пловдив. Той завършва живота си през тридесетте години на миналия век като пенсионер в една пловдивска частна банка. Освен учител, училищен инспектор и автор на учебници, той е и активен участник в спортния, културен и обществен живот на града.

Павел Жилков е един от учредителите на Гимнастическо дружество "Тракийски юнак" и основател на Пловдивско колоездаческо дружество "Цар Симеон 1898". Първоначално Пловдивското колоездаческо дружество се е наричало "Отечество - Сила - Другарство", а през 1932 г. се преименува на „Цар Симеон“.

Жилков също е и активен участник и дългогодишен касиер на Певческото дружество в града. През 1892 г. той е секретар на журито, което присъжда наградите на Първото българско земеделско промишлено изложение в Пловдив. В ролята си на училищен инспектор той е част от Комитета по приемане и настаняване на бежанците от Македония и Одринско в Пловдив през 1903 г.

През 1906 г. в Пловдив се отбелязва 25 години учителска и инспекторска дейност на Жилков. По този повод във вестник „Родопски напредък“ излиза статия именувана „Един скромна, но заслужен юбилей“ (1906, № 5, с. 218-219), в която се обръща внимание на 25 години юбилей на пловдивския окръжен училищен инспектор Павел Жилков.

Панайот Пенев Стойнов е роден през 1854 г. в с. Дилжилери, Елховска околия. Първоначално учил в Ст. Загора, а след това продължил в Пловдивската семинария, но не я завършил.

Той е следващият от двадесетте българчета предложени от Цариградската екзархия за стипендиант във Виена. Поради по-високата си възраст и образование той, заедно с П. Д. Жилков, е насочен по-рано към педагогическото училище.

През 1880 г. той завършва Виенския педагогиум. След това продължава образованието си в Цюрих, където учи една година педагогика и история в Цюрихския университет заедно с П. Д. Жилков. През следващата 1881 г. Панайот П. Стойнов се завръща в България. Първото му назначение е в Областната мъжка гимназия в Сливен като преподавател.

На три пъти през кариерата си той заема директорска позиция и ръководи педагогически училища, това са Казанлъшкото и Кюстендилското педагогически училища, а по късно управлява Марийнската старозагорска държавна девическа гимназия.

След основаването на Областното нормално училище в Казанлък през 1883 г. , което след три години е наречено Казанлъшко педагогическо училище, Панайот П. Стойнов е назначен за негов управител.

Той преподавал общообразователни предмети и педагогика. При липса на учебници, през нощта подготвя записки по които преподава. Той влага много умение и амбиция при уредбата на Казанлъшкото педагогическо училище. Три години го управлява със строгост и справедливост /1883-1886 г./.

След това работи като учител в Стара Загора в тамошната девическа гимназия.

По-късно през 1893 Панайот П. Стойнов отново става директор, този път на Кюстендилското педагогическо училище. Три учебни години от 1893 г. до 1896 г. той управлява Кюстендилското педагогическо училище като негов шести директор.

Там той се опитва да въведе педагогическите идеи на своя учител Дитес, но среща големи трудности, тъй като учениците му не могат да разберат теорията и идеите на австрийския педагог.

Докато е бил директор на Кюстендилското педагогическо училище, заедно с тамошните образцови учители е съставял читанки за първоначалното училище, които са се ползвали с добро име на времето си и са се задържали дълго. Учителите през тази първа учебна година са били: Михаил П. Проданов, от Одрин, завършил заедно със Стойнов във Виена, Михаил Велински от Измаил (Бесарабия) и Стефан Н. Владев от Казанлък, който е бил учител-писар.

От 1896 работи като учител, инспектор и директор в Пловдив и Търново. От 12.11.1900 г. работи като директор на Марийнската старозагорска държавна девическа гимназия. Последно, в сферата на образованието, работи като училищен инспектор в Стара

Загора. През 1904 г. е назначен за секретар на частната търговска къща Д. Папазоглу в Казанлък, където работи до смъртта си.

За личния му живот се знае, че се е оженил за казанлъженка и станал казанлъшки гражданин. Последните си години прекарва в този град, където почива на 26.04.1906 г.

Важна част от неговата работа като учител и директор е съставянето и издаването на учебници. Докато е директор на Кюстендилското педагогическо училище П. П. Стойнов заедно с учителите Ив. Семерджиев и К. Коцев издават буквар по смесената писо-четна метода наречен „Буквар и първа читанка“, както и коментар към нея. Този буквар се издава през 1896, 1897 и 1900 г.

Към всеки от букварите и учебниците се издават и специални ръководства в които се дават подробни указания и съвети, разработват се примерни уроци. Указанията са изключително подробни и се отнасят към всякакъв вид задачи: „Логически разбор. Ученикът чете от началото до точка, или ако точката е далече, до друг знак, след което учителят задава подходящи въпроси, за да извлече из учениците съдържанието в посочения пасаж и открие всичко необяснимо и отвлечено за тях. Въпросите трябва да бъдат задавани общо към всички ученици“ (Панайот П. Стойнов, 1896)

Заедно с учителите Т. Сугарев и К. Кюркчиев издават читанка за отделенията.

През 1882 г. Панайот П. Стойнов издава в Сливен „Искусството да стане човек да бъде честит“ – един опит за авторизиран превод на Фр. Шилер.

През 1898 г. превежда от немски език книга за родителите – практическо ръководство за домашно възпитание от д-р К. Опел.

Димитър П. Ангелов е роден на 2 февруари 1859 г. в с. Голинци, (днешно Младеново), Ломска околия. Син на поп Ангел и внук на протопоп Недялко. По времето, през което Каниц инициира подбор на даровити българчета, които да получат европейско образование във Виена, Димитър П. Ангелов, едва шестнайсет годишен е учител в с. Кутеновци, Ломска околия.

Той е едно от осемте българчета, които успешно завършват Виенския педагогиум през 1882 г., където изучава педагогика. През същата година, заедно с П. Д. Вълков стават учители във Врачанския педагогически курс, открит през 1881 г., с директор Хр. Цанев. През 1883 г. този пост е зает от Д. Ангелов.

Като наследник на закритото Педагогическо училище във Враца, кюстендилското наследява архивата, част от библиотеката, както и училищния опит и ръководство в

лицето отново на директора Димитър поп Ангелов от гр. Лом. Той е негов директор от 1885 до 1887. За двете учебни години, през които е начело на училището, Ангелов поставя основите му, формира традиции в учебно-възпитателната дейност с отговорно отношение към преподавателската дейност, към спазване на училищния ред и дисциплина, работи за качествени практически занимания на курсистите, за поддържане на здравословното им състояние и др.

Като директор, той участва активно във всички видове дейности – заседания на учителския съвет, надзор върху преподавателската дейност на учителите и практическото преподаване от курсистите, при провеждането на изпитите, разпределение на учебните предмети между учителите и др. На заседание на учителския съвет се разглеждат новите програми, обсъжда се учебния материал, разглеждат се прошенията на учениците, успеха и поведението им всеки месец, набелязват се мерки за зле проявилите се ученици. За установяване на ред и дисциплина се въвежда дисциплинарен правилник. Ангелов поощрява създаването на учителско и ученическо дружества, развиването на художествено-творческата самодейност. Специално внимание се отделя на социално-слабите ученици, както и на религиозното възпитание. Интерес буди и фактът, че се създава и метеорологична наблюдателница. Директорът Ангелов се изявява и като учител – преподава педагогика. От 1.01.1888 г. Министерството на народното просвещение в лицето на министър Живков го изтегля в София като началник отделение. (Д.В. № 13, 4.2.1888)

През 1898 г. заема длъжността началник на училищния отдел при Екзархията в Цариград. На този пост той разгръща своя организаторски талант, като едновременно с това спомага за повдигане на националното самосъзнание и революционния дух в неосвободените от османския поробител региони. Заподозрян от турското правителство в революционна дейност, Димитър П. Ангелов се завръща в София, където работи последователно като член на Учебния комитет при МНП, директор на Второ софийско петокласно училище и директор на Трета софийска девическа прогимназия.

Научната му дейност включва няколко статии в списание „Педагогиум“ и превод от немски на „Практическа логика“ на неговия учител от Виенския педагогиум Фридрих Дитес през 1896 г.

Петко Д. Вълв е роден през 1861 г. в Видин. Сведенията за неговия живот са твърде оскъдни, тъй като той умира твърде млад през 1894, само на 33 години.

След завръщането си от Виена П.Д.Вълов най-напред постъпва като учител в Габровската реална гимназия. По-късно учителства във Врачанския педагогически курс, където преподава по история, физика и техните методики. През 1885 г. става директор на Двукласното шуменско педагогическо училище.

От 1888 г. е директор на Кюстендилското педагогическо училище. На този пост той остава до 1891 г. Той става директор само на 24 години и заема този пост след като е бил второстепенен учител в Габровската реална гимназия. Интересен факт е, че Вълов влиза в конфликт с някои от бившите си колеги – учителите. Свадите им напомнят по-скоро на ученически кавги. Вълов често употребява изрази като „хем шуто, хем боде”. Пръв въвежда практиката да решава и най-дребните спорове с учителите чрез посредничеството на МНП. Преподава 6 разнородни учебни предмета. Запазени са сведения за още един факт - две епидемии бележат неговото управление, за които ръководството набелязва мерки. След това работи като учител във Варненската и Софийската девически гимназии. По времето, когато П.Д. Вълов е директор на авторитетното Кюстендилско педагогическо училище, там работят квалифицирани педагози, част от които създават или превеждат специализирана литература. Между тях са Димитър поп Ангелов – съученик и виенски възпитаник както и самия П.Д.Вълов, Христо Цанев - преводача на Ст. Басаричек, Стоян Заимов - автор на методическа и учебна литература.

След Кюстендилското педагогическо училище П. Д. Вълов работи като учител във Варненската и Софийската девически гимназии.

Умира през 1894 г. във Виена.

Книжовното му наследство също не е особено голямо. Въпреки това неговата Методика на български език (1893) оставя следи в тази нова научна област у нас. „Интензивното създаване на методики и методически ръководства по български език през 90-те години на XIX век отразява осъзнатата необходимост от принципно нова образователна стратегия, която да отговаря на актуалните за Европа насоки в обучението по роден език“ (Чолаков, 2014)

Михаил Проданов е роден през 1860 г. в Одрин и живее до 1901 г. Той завършва първоначално и класно училище в родния си край.

След като завършва обучението си във Виена, започва работа като учител във Казанлъшкото педагогическо училище, но заради конфликт с д-р К. Кръстев решава да се премести на работа в Лом, където работи до 1894 г. През същата година се премества в Старозагорската девическа гимназия.

През 1897/98 учебна година работи като учител в Държавна девическа гимназия „Княгиня Евдокия“, Русе.

През годините Михаил Проданов е преподавал естествена история, селско стопанство и съответните методики. Настоявал и работил за откриването на училищна градина, за да се преподава нагледно и активно обучението по народно стопанство.

Тодор Йончев Тончев е роден на 9 декември 1859 г. в Лом. Живее до осемдесетгодишна възраст, когато умира в София на 2 ноември 1940 г.

Тодор Йончев е роден и израства в голямото патриархално семейство на чорбаджи Йончо Тончев и жена му Анастасия. Първоначалното си образование получава в Ломското взаимно училище. Учи при Илия Щърбанов и Никола Първанов в родния си град. Възпитаник е и на даскал Кръстьо Пишурката.

Със застъпничеството на Видинския митрополит той попада между учениците определени да заминат за Виена. Заедно с останалите българчета Тодор Йончев се отправя за Австрия през 1874 г. Отначало те преминават най-напред гражданското училище, а след това постъпват в Педагогическо училище с четиригодишен курс, което завършва през 1881 год. Във Виена Тодор Йончев посещава и Консерваторията, където изучава пиано и цигулка. Една година е извънреден слушател във Виенския университет по химия и минералогия.

След пристигането си в България става учител в Шуменския педагогически курс. Работи там до 1885 г. и след това заминава за Цюрих за да учи в земеделския отдел на Политехниката. Завръща се през 1888 г. и става учител в Садово.

Надарен с огромна енергия и воден от разностранни интереси той непрекъснато се захваща с нови дейности. Освен преподавателска и научна дейност, той посвещава много време и на развитието и организирането на спорта у нас. Между другото основава и земеделска кооперация „Орало“. Конструира прочутите печки тип „Перник“. На него се приписва и авторството на популярния поздрав „Здравейте“.

От 1890 г. до 1894 г. е инспектор на Пирдопското учебно окръжие. От 1894 г. до 1916 г. е учител в Първа софийска мъжка гимназия. Тодор Йончев е автор на първото българско ръководство по гимнастика от 1883 г. Това ръководство той написва докато е учител в Шуменското педагогическо училище. На 21 януари 1895 г. той основава първата българска гимнастическа дружба „Юнак“.

През 1885 година Тодор Йончев продължава образованието си в Цюрих, Швейцария, където завършва агрикултурна химия в Политехниката. След дипломирането си по покана на директора е назначен за асистент на агрикултурната химическа станция. Придобил титлата професор, той се завръща в България, за да служи на Отечеството си. Тук създава семейство и три деца. Със своите дела Тодор Йончев е един от строителите на Нова България и не случайно влиза в допълнителния списък като един от 100-те най-влиятелни българи в нашата история.

Тодор Йончев има големи заслуги в областта на химията. През 1901 г. той основава първото дружество на химиците в България 1901 г., първо основател е и на първата кооперация в България. Той е и член Индустиалната комисия на МНП (1889).

Важен момент в неговата дейност са усилията му в областта на изграждането на физическа култура в България. Докато следвал в Цюрих Тодор Йончев е редовен член на гимнастическите дружества, откъдето идва идеята за подобно обучение в България. През 1894 г. в България пристигат 10 учители по гимнастика, за да преподават телесно възпитание, а през 1895 г. в се учредява СБГД „Юнак“. Няколко години по-късно и във Враца се учредява дружество под името „Врачански юнак“.

За Първите съвременни олимпийски игри проведени в Атина, Гърция през 1896 г. България заминава с делегация от 5 човека, под ръководството на Тодор Йончев и един състезател - швейцарския учител Шарл Шампо, приел българска фамилия - Шампов. Той взема участие в състезанията по гимнастика, в "прескок кон надлъж". Така България става една от 14-те страни - участнички в Първите съвременни олимпийски игри. Тодор Йончев освен основател е на Първото гимнастическо дружество в България през 1895 година е и инициатор за създаването на Съюза на българските гимнастически дружества "Юнак" през 1898 г. Закономерно Тодор Йончев като вдъхновител на Олимпийската идея е и ръководител на българската делегация за възстановяване на първите съвременни олимпийски игри в Атина през 1896 година. Благодарение именно

на неговата инициатива България се счита за една от 14-те страни възобновителки на тези олимпийски игри.

Един от законотворците в областта на физическата култура, Тодор Йончев има големи заслуги и в областта на химията. Човек ерудит, един от най-учените мъже за времето си, той остава със запазено достойно място в българската история. Почива на 02.11.1940 г. в София.

Научната му дейност включва написване на учебници по химия. Той пише и няколко брошури в една от които се обявява против теорията на Айнщайн. В друга своя статия оспорва идеите на Коперник. Тези негови теории предизвикват голям интерес сред обществото. Списанието „Светлина и мрак“, което Йончев издава от 1902 г., се чете от студентите под банките. Основната цел на списанието е да докаже, че Земята не се върти. Писателят Стилиян Чилингиров разказва една забавна случка в своите спомени. Група студенти решили да избягат от лекция на д-р Кръстев, за да слушат Тодор Йончев. За късмет по пътя попаднали точно на д-р Кръстев: „Той идеше на лекция от 6 до 7, а ние бягахме от нея. Отивахме в първата мъжка гимназия за да чуем лекция от химика Йончов. Той чрез опита на френския физик Арман Физо щеше да ни докаже, че не Земята се върти около Слънцето, а обратното, Слънцето се върти около Земята. Срещата беше толкова неочаквана, че ние нямаше как да я избегнем.“ Д-р Кръстев връща бегълците в полупразната аудитория. Намества пенснето си и казва: „Не знам тоя забъркан човек дали ще докаже, че Слънцето се върти около Земята, но вашите отсъстващи другари доказаха, че обичат да се въртят около глупостта.“

Независимо, че понякога е малко краен, не може да се подмине приносът на Тодор Йончев към българската наука, образование и физическа култура. Той влага устрем и плам във всяко свое начинание.

Тодор Лука Бенев е роден в Копривщица на 14 октомври 1861 г. Родителите му са Лука Бенев и Тола Груева. Брат е на Найден Бенев, който по-късно става адвокат и политик от Народната партия, а през периода 1896 – 99 г. е министър на вътрешните работи.

Веднага след завръщането си от Виена, Тодор Бенев става директор на класното училище в родния си град, а по-късно е преместен като учител в Софийската мъжка гимназия и в Русенската мъжка гимназия.

От 1892 до 1895 г. е директор на Силистренското педагогически училище. След това става член на учебния комитет при МНП, където създава правилника за училищните инспектори и двойната инспекторска система – окръжна и околийска.

Кариерата на Тодор Бенев, в областта на образователните институции на България от онова време, е забележителна. От 1901 г. е инспектор във Врачанското и Видинското учебно окръжие. След това е директор на Пловдивската девическа гимназия, началник на отделение за начални училища в МНП, директор на Софийското девическо педагогическо училище, директор на Софийската педагогическа гимназия. Пенсионира се през 1911 г. Умира на 14.08.1940 г. в София на 78 годишна възраст. За семейството му се знае, че е женен за Станка Бенева и двамата имат четири деца.

Научната му дейност включва написване на първите български системни ръководства по педагогика и дидактика от 1900 и 1903 г. Те са написани в хербартиански дух, който е моден за епохата. Съавтор е и на специална педагогика заедно с В. Николчев и С. Велев. Някои от неговите трудове са: „Кратък учебник по педагогика“, Учебник по педагогика и дидактика“, „Ръководство по педагогика“, „Специална методика“.

Написва и един от първите учебници по история на педагогиката в България през 1906 г.

Тодор Петков Митев е роден през 1861 г. във Видин.

След завършването на педагогическото училище е слушател във Виенския университет по дисциплините психология, логика, педагогика, математика, методика и френски език. От 1882 до 1887 г. е учител във Видин в т. нар. Скобелева реалка заедно с Д. Благоев. Лектор е по дидактика и методика във временните педагогически курсове във Видин до 1885 г.

През 1886/87 учителства една година в Габровската гимназия. През следващата 1887/88 е назначен за директор в Ломското педагогическо училище. По това време Лом се гордее с успехите на своето образователно дело. Още през Възрожденската епоха ломчани разбират, че знанието е голяма сила. Богата е просветната традиция на Взаимното училище на Кръстьо Пишурка, на Класното училище на Никола Първанов. Високо оценявайки това, Министерството на просветата открива през 1888 г. Педагогическо училище в Лом. За директор е поканен Тодор П. Митев. Идвайки с

богати учителски познания, придобити при водещия австрийски педагог Дитес, той е готов за творчески инициативи в учебната практика.

През 1890 г. към училището има вече четири образцови отделения. През 90-те години на XIX в. в Лом се издават две от най-известните и търсени по онова време педагогически списания „Основно училище” и „Планове и диспозиции”, редактирани от Тодор Митев. Задачата на „Основно училище” е да подпомогне учителя в непосредствената му практическа дейност. То съдържа статии по методика на обучението, образцови уроци по различните учебни предмети, критика и библиография и училищна хроника. Ето и някои от материалите: „Какви да бъдат основните училища в България - държавни или общински? Какъв трябва да бъде учителят по Песталоци? Питането при обучението: „Изпитите в швейцарските училища? Ученическите библиотеки във Франция?” и др.

„Планове и диспозиции” е практическо ръководство за основните учители със статии по съвременни педагогически и дидактически въпроси, конкретни практически разработки по теми, заложи в експерименталните уроци на образцовите учители К. Иванов, Ц. Гановски и др. В Лом излиза през 1897 г. и сп. „Ученическа беседа” със стихотворения, разкази и легенди за учениците. В този период, докато е в Ломското педагогическо училище, Тодор Митев е избран за член на Висшия учебен съвет.

През 1909 г. Никола Мушанов го премества за директор на Варненската девическа гимназия. Тодор Митев не е съгласен с това насилствено преместване, за което не е взето неговото съгласие и в знак на протест се пенсионира.

След това Т. Митев става общински съветник, читалищен деятел и народен представител. През 1921 г. С. Омарчевски го връща на поста директор на Ломското педагогическо училище и той остава в Лом до 1926 г. Умира през средата на тридесетте години.

Т. П. Митев, макар и завършил във Виена, е привърженик на идеите на Т. Цилер и В. Райн, а не на Дитес както останалите негови възпитаници.

Неговите педагогически произведения включват издаване на списание „Основно училище“, книга с пробни уроци и преводи на Залцман. Тодор Митев е автор на практическо ръководство за основни учители и активен сътрудник на педагогическия

печат.Неговите произведения срещат остра критика от страна на хербартианството и особено от страна на В. Пундев.

Иван Шишманов е роден на 22 юни 1862 година в град Свищов в семейството на образования търговец Димитър Шишманов.

Иван Шишманов завършва Виенския педагогиум през 1882 година и се завръща в родния Свищов, където става учител. През следващата година е назначен за подуправител в Министерството на просветата. следва философия и литературна история най-напред в Йена – 1884, а от 1885-1886г. учи в Женева. През 1886-1888г. е студент в Лайпциг и защитава докторат при популярния професор Вунд.

Като студент в Женева се запознава с украинския учен-емигрант Михаил Драгоманов, чиято дъщеря Лидия Драгоманова по-късно става негова съпруга. Двамата имат един син Димитър.

Кариерата на Иван Шишманов започва като учител в Свищов.По-късно е основател и преподавател в първото висше училище, депутат в XIII ОНС и министър на Народното просвещение.

Като министър на народното просвещение Шишманов активно работи за създаване на поредица културни институти – Народен театър, Музикална академия, Етнографски музей, редица учебни заведения. Той усърдно работи за разкриване на повече училища с добре уредени библиотеки, както и за детски градини. Основател е на Института за слепи деца, на училище за глухонеми, на Държавен музей, Археологическо дружество, учителско-лекарски съюз.

Иван Шишманов се увлича по идеята за Паневропа и ратува за Европейски съединени щати. От 1926 година е председател на българската секция от Паневропейския съюз. Той е и председател на Пенклуба в България.

Проф. Иван Шишманов ни завещава богато и разнообразно научно и литературно наследство, което включва изследвания на „Критичен преглед на въпроса за произхода на прабългарите от езиково гледище и етимологиите на името „българин“., „Наченки на руското влияние в българската книжнина“. Шишманов е автор на блестящи лекции по сравнително литературознание и западна литература, които са били посещавани от студенти от всякакви специалности.

Прекрасните му студии за знаменити българи са събрани в книгата „От Паисий до Раковски“

Основател и редактор на „Сборник за народни умотворения, наука и книжнина“ и списание „Български преглед“

Иван Андреев Георгов е роден на 7 януари 1862г. в гр. Велес в заможна семейство. Като дете учи при известния учител Васил Попович.

През есента на 1874 година, заедно с останалите българчета, той постъпва във Виенското гражданско училище (Bürgershule). Там той изпъква с математическите си умения. След като завършва това училище, постъпва във Виенската педагогическа школа на Дитес през 1878 г. и я завършва успешно през 1881 г. През същата година пристига в София и става учител по математика в току що основаната Софийска межева школа за земемери.

През 1883 г. Георгов получава стипендия от наскоро основания фонд „Керемекчиев“ и заминава за Йена, Германия за да изучава философия и педагогика. Една година, учебната 1885/86 г. учи в Женевския университет. Висшето си образование завършва в университета в Йена през 1888 г. с докторски изпит по философия, математика и санскритски език.

На 1 октомври 1888 г. в София се открива Висшият педагогически курс, който цели да дава висше образование и да подготвя учители за средните училища в България. Следващата година курсът е преименуван във Висше училище, а според закона от 1904 г. официално започва да се нарича Български университет. Георгов е сред неговите основатели, редом с Любомир Милетич, Александър Теодоров – Балан и Станимир Станимиров.

Проф. Георгов работи в университета от откриването му през 1888 г. до 1934 г. и отдава на преподавателска дейност 46 години. Като университетски преподавател проф. Георгов работи в областта на философията, педагогиката, етиката и отделя внимание на изследвания върху детския говор. Името му, обаче, се свързва най-вече с лекциите му по история на философията. Д-р Георгов е и основател на катедрата по философия и педагогика. По-късно той оглавява катедрата по история на философията и етика.

Проф. Георгов оставя значително по обем и разнообразие творчество. Пише в областта на философията, етиката, логиката, детския говор и др. Най-значителния му труд е „История на философията“.

В четвърта глава се прави преценка на постиженията в образователното дело на учениците във Виенския педагогиум.

От двадесетте ученици определени да получат европейско образование поради различни причини само десет успешно завършват Виена. Имената им са: Тодор Лука Бенев (1861 – неизв.), Димитър П. Ангелов(1859 – неизв.) , Тодор П. Митев(1861 – неизв.) , Иван Георгов (1862 – 1936), Иван Шишманов (1862 – 1928) П.Д. Вълков(1861 – 1894) , Панайот П. Стойнов(1860 – неизв.), Михаил П. Проданов(1860 – неизв.) , Павел Д. Жилков (1861 – неизв.) , Тодор Йончев(1862 – 1940).

Тези ученици са били подбрани поради блестящите си резултати в училище и не са били свързани със социалното или имотното им състояние. Много от тях продължават образованието си във водещи европейски университети, но всички те имат блестяща реализация в служба отечеството, всеки от тях отдава своите сили и труд на българското образование. те имат реализация като учители, инспектори, учени, политици и директори на образователни институции. Повечето от тях са и автори на учебни помагала и учебници по различни дисциплини, статии, студии или книги.

Най-известни между учениците на Дитес, са двама от основателите на първия университет в България, проф. Иван Шишманов и проф. Иван Георгов. И двамата имат дълги и успешни кариери на учени и преподаватели. Множество публикации в периодичния печат, научни изследвания, учебници и книги, съпътстват целия им житейски път. И двамата имат политически позиции, които защитават. Ярки и колоритни фигури, които допринасят за създаване и изграждане на академична общност в България. С морала, работливостта, устремността и отдадеността си, служат за пример на поколения студенти и преподаватели след себе си.

Да бъде дадена преценка за делото им, не е лесна работа поради многостранността на делото им и историческата дистанция във времето. Макар и постиженията им да са различни по важност и принос, всеки един от тях посвещава силите и времето си на образователната система на България.

Общо възпитаниците на учителската академия написват над 70 различни учебника, а статиите им в периодичния печат са още повече. Като общо книжовно наследство те ни завещават над 15 буквари и читанки и съответните ръководства за тях, учебници по физика, химия, по отечествоведение, педагогика, история на педагогиката. Освен изброените измежду педагогическото им творчество можем да намерим още учебници по логика и психология, специална педагогика и ръководство към нея; методически ръководства по български език, физика, химия.

Избрани измежду най-добрите синове на България и изпратени да получат модерно европейско образование, те многократно се отплащат на родината си, чрез върнатата си служба в полза на родината си. От учител до министър, всеки от тях отдава живота си в полза на обществото около себе си, от скромен но всеотдаен принос на учителя, преподаващ по нови идеи, модели и учебници, до ректора и министъра, които въздействат на законите в полето на просвещението. Всички те влияят и въздействат на своите съвременници, а ехото от делото им е вдъхновяващо и за поколенията след тях.

Представеният дисертационен труд, цели да внесе яснота по отношение на един не достатъчно изследван период от историята на българското образование и да отдаде дължимата оценка на делото на десет, отдадени на науката и учителството български възпитаници, придобили образованието си в новаторска и реномирана европейска обучителна институция.

Целта на дисертационното изследване, конкретизирана и доразвивана в съответните етапи, беше реализирана на ниво събиране на факти, проучване, анализиране и обобщаване на информацията.

На база цялостното проучване и внимателно изследване на фактите, в контекста на епохата, се оформиха следните изводи:

1. Ролята на Феликс Каниц е неопенима с оглед зараждането на идеята и осигуряване на финансовите средства за реализирането ѝ.
2. Последващата подкрепа от страна на Каниц изиграва роля за успешното завършване на учебните заведения във Виена.
3. Фигурата на Дитес силно повлиява педагогическите схващания на неговите ученици. Всички те, особено в началото на педагогическата си кариера, са последователи на демократическите разбирания на своя учител.

4. Достиженията на техния учител, от Педагогиума достигат до българската общественост, не само чрез педагогическата дейност, но и чрез преводите на трудовете му от неговите ученици, което повлиява българското образование в посока общодостъпност и демократични принципи, на които се изгражда българското училище.
5. Схващанията на Дитес са много по-широки, от тесния асоцианизъм на хербартианството. Той преодолява схващането, че основни науки за педагогиката са психологията и етиката. Той включва в научния инструментариум и науки като антропология, логика и физиология.
6. Всички от завършилите Виенския педагогиум на Дитес се реализират в средата на българското образование
7. Придобивайки европейско образование, те стават проводник не само на академични знания, а и на европейска култура и цивилизация.
8. Учениците на Дитес имат исторически принос за утвърждаването на модерни устои на българското образование в условията на нововъзстановена държавност.
9. Като автори на многобройни учебници, спомагат за създаване на оригинален фонд от учебни книги и помагала
10. Създатели са на едни от първите методически помагала
11. Като директори допринасят за устройването и уреждането на българските училища, по модел възприет по време на тяхното обучение.
12. Заемайки високи постове в училищните инспекторати и министерството на просвещението биват повлияни редица текстове и наредби.
13. Под влияние на европейското образование от тях на млади години, проф. Шишманов съдейства на множество млади интелектуалци да пребивават в някои европейски столици, с цел разширяване на техния мироглед.
14. Редица културни институции, като Народния театър, Археологическият музей и някои специални училища, се откриват благодарение на Иван Шишманов, докато е министър на Народното просвещение.

Макар и да няма претенции за изчерпателност, настоящето изследване разглежда историческия период, и хвърли светлина върху делото и живота на българските ученици във Виенския педагогиум. Приносът им към българското образование може да се търси в следните измерения: пренасяне на европейските традиции в образованието на българска почва; създаването на множество оригинални трудове за нуждите на

училищата, създаване на методическа литература, разкриване на нови образователни и културни институции.

На базата на направеното проучване и обобщаване на историческите факти, настоящето научно изследване счита, че допринася за:

1. Представяне личностите на учениците на Фридрих Дитес.
2. Открояване ролята на Феликс Каниц в процеса на формиране на българското самосъзнание.
3. Показване на уникалната фигура на Фридрих Дитес като педагог и влиянието на неговите идеи върху учениците във Виенския педагогиум.
4. Показване на образователните институции, в които се обучават българските ученици във Виена.
5. Разкриване на делото и приноса на възпитаниците на Виенския педагогиум и запознаване с тяхното творчество.
6. Обобщаване значението на делото на българските ученици във Виенския педагогиум на Дитес и да се разкриване мястото им в развитието на българското образование.

В процеса на проучване делото на българските ученици във Виенския педагогиум прави впечатление, че те често са наричани ученици на Дитес, което е обосновано от факта, че всички те завършват гореспоменатото учебно заведение и търпят силно влияние от личността на основателя и директор на педагогическата институция Фридрих Дитес.

От друга страна, в много източници те се споменават и като ученици на Каниц, въпреки че той реално не е обучавал нито един от тях. Това название се корени във факта, че той е инициатор и реализатор на идеята за европейско образование на представители на българския народ в европейски образователни институции. Използването и на двете разпространени названия показва важността и приноса на двамата представители на европейската наука, които макар и по различен начин, оставят своя отпечатък не само върху младата българска интелигенция, но и повлияват българската култура и образование.

Благодарение на прозорливостта на тези видни европейски учени, България получава няколко високообразовани кадри, които всеки по своему се включват в изграждането на образователната система. От учител до професор и министър, всеки от тях вгражда

труда и таланта си за издигане на образованието и културата в България на европейско ниво.

Приноси в дисертационното изследване

- Откроява ролята на Феликс Каниц в процеса на съзряване на идеята за нужда от образовани кадри в българското училище. Показва многопластовата личност на пътешественика, изследователя, археолога и етнограф Феликс Каниц. Редом с безспорните му заслуги към тези науки се отчитат и неговите усилия за формиране на българско самосъзнание и укрепване на образователното дело по българските земи. Отдава се дължимото за реализиране на идеята български младежи да се образуват в европейски институции с цел да станат учители в родината си.
- Показва уникалната фигура на Фридрих Дитес като педагог и влиянието на неговите идеи върху учениците във Виенския педагогиум. Проследява се неговата биография. Акцентира се върху някои основни положения в педагогическите му трудове. Проследява се влиянието и развитието на педагогическите му идеи в творчеството на неговите ученици.
- Допринася за осветяване на образователните институции, в които се обучават българските ученици във Виена. Издирени са и представени факти за тяхното възникване, трудностите през които преминават и влиянието, което имат в процеса на издигане нивото на преподаване и подготовка на бъдещите учители.
- Представя личностите на учениците на Фридрих Дитес. Предоставя факти от жизнения и творчески път на всеки един от завършилите и дава оценка на приноса на всеки един от тях.
- Преценя и обобщава значението на делото на българските ученици във Виенския педагогиум на Дитес, като разкрива мястото им в развитието на българското образование. Подчертават се техните заслуги за издигане нивото на преподаване в българското училище и създаване на оригинален авторски фонд от учебници, методики и ръководства. Като важен елемент от тяхната дейност е

посочено участието им в създаването на образователни и културни институции, както и усилията им за поддържане на периодичен педагогически печат.

Списък на публикациите по темата на научното изследване:

1. Bulgarian students in the Vienna Pedagogium, HEDSS, Riga, 2018
2. A small school can make a difference, ISCHE, Porto, 2019
3. The difficult path of Bulgarian education, ISCHE, Porto, 2019
4. Българските ученици във Виенския педагогиум, Сборник с доклади от Девети есенен научно-образователен форум на ДИУУ, София, 2019
5. Иван Шишманов – един от българските ученици на Виенския педагогиум, Сакарнюз, 2020
6. Феликс Каниц като етнограф и археолог, е-списание „Образование и развитие“, ISSN:2603-3577 към Департамента за квалификация и професионално развитие на педагогическите специалисти при ПУ
7. Фридрих Дитес – живот и творчество, е-списание „Образование и развитие“ ISSN:2603-3577 към Департамента за квалификация и професионално развитие на педагогическите специалисти при ПУ
8. Проф. Георгов – един от българските ученици във Виенския педагогиум, Сборник от Девети студентски научен форум, Пловдив, 2019

Библиография

1. Апостолова, З. Тодор Йончев – Олимпиаца. Лом, 2009
2. Арнаудов, Михаил. Ив. Д. Шишманов. Библиотека „Български писател“, т. 5, Факел, София, 1929
3. Арнаудов, Михаил. Научната дейност на проф. Ив. Д. Шишманов. Сп. "Слънце" 1920, кн. 1, стр. 1 - 10.
4. Бенев, Тодор Луков. Ръководство по педагогика : За педаг. у-ща и горния курс на дев. гимназии , Пловдив : Хр. Г. Данов, 1907
5. Бенев, Тодор Луков. Психология, логика, дидактика, теология, ходегетика, практическа педагогика. – 1903
6. Бенев, Тодор Луков. История на педагогиката : За мъжките и дев. педаг. у-ща. - 1906.
7. Бракалов, Минко Тодоров. Жилков, П. Учебник по физиката : За педагог. у-ща и за горните кл. на дев. гимназии, Пловдив : Хр. Г. Данов, 1885.
8. България в образите на Феликс Каниц, Гута –Н, София 2019 ISBN: 978-619-7444-16-2
9. Вълков, Петко Д. Методика на български език : Ръководство за осн. учители и учителки и за педаг. у-ща Пловдив, Д. В. Манчов, 1893
10. Вълков, Петко Д. Ръководство (коментар) към читанките на П. Д. Вълков : Кн. 1

- Пловдив : Хр. Г. Данов, 1894.
11. Вълков, Петко Д. Ръководство (коментар) към читанките на П. Д. Вълков : Кн. 2 За II читанка Пловдив : Хр. Г. Данов, 1894
 12. Генчев, Н., Даскалова, К. Българската възрожденска интелигенция. София: изд. "Д-р Петър Берон", 1988
 13. Георгов, И. 1936, *История на философията*, т. IV, ч. I, София
 14. Георгов, И. 1987, *Избрани философски и етически съчинения*, София.
 15. Георгов, Иван Андреев. Буквар : За бълг. нар. у-ща, Изд. Димитър Ив. Панев, София 1884
 16. Георгов, Иван Андреев. Притурка към букваря ми за учители. София 1884
 17. Георгов, Иван Андреев. Буквар : За бълг. нар. у-ща / Иван Андреев Георгов. София, 1889
 18. Георгов, Иван Андреев. Буквар : За бълг. нар. у-ща. Придворна печ. Б. Шимачек, София, 1892.
 19. Георгов, Иван Андреев. Буквар : За осн. ни у-ща / Иван Андреев Георгов. - 8. изд. - София : Б. Шимачек, 1893. - 88 с. : с ил. ; 25 см
 20. Георгов Иван Андреев. Буквар за основни у-ща, заедно с I читанка. София, 1894
 21. Георгов, Иван Андреев. Развой на детския говор : Материали от собствени наблюдения, наредени в хронологичен строй. София, 1911
 22. Данова, Надя. Иван Шишманов и националният наратив. Електронно издателство LiterNet, 13.08.2005
 23. Дитес, „Педагогика или основна наука за възпитание и наставление“, Русе, 1873.
 24. Дитес, Фридрих. Критика на Хербартовата педагогика Год. 8, кн. 3 (1903) Продължение от Год. 8, кн. 1 (1903) 4.
 25. Дитес, Фридрих. Критика на Хербартовата педагогика год. 8, кн. 3 (1903) Продължение от Год. 8, кн. 1 (1903)
 26. Дитес, Фридрих. История на възпитанието и обучението, Хр. Г. Данов, 1892 г. Енциклопедия България, том 3, Издателство на БАН, София, 1982 г.
 27. Дитес, Фридрих. Практическа логика, Пловдив, Хр. Г. Данов, 1896
 28. Драндийски, Димитър. Виена и българите, ИК „Гутенберг“, София, 2015
 29. Държавен вестник № 13, 4.2.1888
 30. Жилков, Павел Д. Буквар заедно с първа читанка. Издател: Д. В. Манчов, Пловдив, 1896.
 31. Жилков, Павел Д. Практическо ръководство за как да се преподава по букваря на П. Д. Жилков. Съставители Павел Д. Жилков и Ради В. Радев. Изд. Хр. Г. Данов, Пловдив, 1893.
 32. Захариев, Ясен. Биографията и смъртта на проф. Иван Георгов в архивите на проф. Сарълиев.
 33. Захариев, Я. 2012, *Философия и биография*, НБУ, София.
 34. Известия на националния исторически музей, Том 31, София 2013
 35. История на България. Т.5-6. София, 1985, 1987
 36. Йонков, Христо Марков. Приятели на българския народ : Кн. 1, София, Нар. просв., 1971
 37. Йончев, Тодор. Земята не се върти : Студия, София, 1903

38. Йончев, Тодор. Теории и истината ; Теориите пред залеза си ; Оборване Айнщайновата релативитетна теория ; Простотворно изложени разсъждения и заключения : Прочетено на 10.II.1926 в заседанието на Бълг. хим. д-во в София, Тодор Йончев. - София, 1926
39. Латев, Л. 1987, Предговор //Георгов, И. 1987, *Избрани философски и етически съчинения*, София
40. Каниц, Феликс. „Дунавска България и Балкана“, том 1, Борина, София, 1995 г.
41. Каниц, Феликс. „Дунавска България и Балкана“, том 2, Борина, София, 1995 г.
42. Каниц, Феликс. „Дунавска България и Балкана“, том 3, Борина, София, 1995 г.
43. Каниц, Феликс Филип. Градът Ловеч от основаването му до освобождението му / Феликс Филип Каниц ; Прев. от нем. П. Ив. Стоянов. - Ловеч, 1902 (Ловеч : Труд). - 24 с. ; 25 см
44. Каниц, Феликс Филип Емануел. Студии и статии, София, 2012. ISBN 978-954-8931-47-2
45. Кацарски, Иван. Иван Георгов. УИ „Климент Охридски“, 1988 г.
46. Конева, Румяна Илиева. Европейският и паневропейският културен оптимизъм на Иван Шишманов / Румяна Конева. - В: *Balkanistic forum*. - ISSN 1310-3970. - Год. 18, бр. 1/2/3 (2009), с. 288-307.
47. Кънчов, Васил. Сегашното и недавно минало на гр. Велес, София, 1970
48. Почетните граждани на Ловеч“, Регионален исторически музей – Ловеч, съставител Капка Кузманова, ИК „Витал“, Вт. 2009, с. 85 – 88. [ISBN 978-954-8259-84-2](#)
49. Метев, Лалю. Педагогическото училище в Кюстендил.
50. Митев, Тодор Петков. Планове и диспозиции : Практическо ръководство за основни учители и учителки, Лом, 1894-1895
51. Митев, Тодор Петков. Планове и диспозиции : Практ. ръководство за осн. учители и учителки, Лом, 1894
52. Михайловска, Елена. Създадени сме и за размисление...Изток–Запад, София, 2010
53. Мишев, Радослав (2005) История на Австро-Унгария 1867 - 1918 г. В. Търново, Изд. "Абагар", 2005, ред. Ив. Петров, ISBN 954-427-631-9
54. Младенова, Мария Вутова. Министерският сборник : проф. Иван Д. Шишманов - основоположник на българската фолклористика и етнография / Мария Младенова. - В: За Буквите. - ISSN 1312-3785. - Год. 34, бр. 38 (ноем. 2012), с. 31
55. Петков, К. Село Голинци, Ломска околия. Историко-географски очерк. С., 1948, с. 17
56. Прослава на Силистренското педагогическо училище за 50 годишен живот 1891-1941
57. Проф. Иван Д. Шишманов – Възрожденецът и европеецът, съставител Г. Константинов, София, 2012, ISBN: 978-954-9835-94-6
58. Радев, Пламен и Кацаров, Петър. Българските ученици на Фр. Дитес във Виенския педагогиум. Втори международен конгрес по българистика. София, 1986

59. Радев, Пламен. Генезис и превъплъщения на дидактиката и педагогиката през вековете, УИ „Паисий Хилендарски“, 2017, ISBN 978-619-202-281-5
60. Радев, Пламен и Александрова, Албена. История на образованието в България, Пловдив 2015 ISBN: 978-619-7034-67-7
61. Радев, Пламен и Александрова, Албена. История на образованието, Пловдив 2015 ISBN: 978-619-7034-64-6
62. Радев, Пламен и Атанасова, Виолета и Колев, Йордан и Александрова, Албена и Витанова, Наталия. Обща и българска история на образованието и история на някои предучилищни теории на възпитанието и образованието. Пловдив, 2003
63. Стаматов, А. 2008, Историко-философският проект на проф. Иван Георгов //Георгов, И. 2008, *Лекции по история на философията*, СУ, София
64. Спасов, Румен. Книжовният подвиг на Иван Шишманов. Български език и литература (електронна версия), 2003, № 4
65. Стойнов, Панайот Пенев. Читанка: За II отд. : С коментар. Други съставители: Т. Сугарев, Ив. Самарджиев, Никола Коцев, К. Д. Кюркчиев
66. Стойнов, Панайот Пенев. Читанка : За IV отд. : С коментар, София, 1895
67. Стойнов, Панайот Пенев. Читанка : За III отд. : С комент ар, София, 1895
68. Стойнов, Панайот Пенев. Коментар на втора читанка от П. Стойнов, София, 1895
69. Стойнов, Панайот Пенев. Читанка : За I отделение с коментар, 3-то преработено издание. Изд. Хр. Г. Данов, Пловдив 1897
70. Стойнов, Панайот Пенев. Читанка За IV отделение с коментар Търново, 1900
71. Стойнов, Панайот Пенев и др. Буквар и читанка, Пловдив, Хр. Г. Данов, 1898
72. Годоров, Д. 2008, Георгов – наставникът //Георгов, И. 2008, *Лекции по история на философията*, СУ, София.
73. Фехер, Геза. „Феликс Ф. Каниц – Живот, пътувания и научно дело“ (1936)
74. Чакърров, Найдено и Атанасов, Жечо. История на педагогиката, София, 1973 г.
75. Цанков, Атанас. Проф. д-р Иван Шишманов, Електронно списание LiterNet, 21.09.2006, № 9 (82)
76. Чолаков, Иван. Методика на български език на П. Д. Вълков в контекста на българската методическа мисъл от края на XIX в. Научни трудове на Съюза на учените в България–Пловдив Серия А. Обществени науки, изкуство и култура, том I., Съюз на учените сесия 31 октомври - 1 ноември 2014, ISSN 1311-9400
77. Шишманов, Иван Димитров. Дневник 1879-1927 г., София, Синева, 2003
78. Шишманов, Иван Димитров. От Паисий до Раковски. Състав. Панко Анчев. - София : Захарий Стоянов,
79. Шишманов, Иван Димитров. Епиграми / Иван Д. Шишманов. - София : Иван Д. Венев, 2008. Фототип. изд. на изд. на Български писател от 1968 г.
80. Шишманов, Иван Димитров. Избрани трудове / Иван Д. Шишманов ; Състав. и предг. Кирил Топалов. - София : Унив. изд. Св. Климент Охридски, 2012
81. Шишманов, Иван Димитров. Иван Вазов : Спомени и документи, София Български писател, 1976
82. Шишманов, Иван Димитров. Студии, рецензии, спомени, писма, София Български писател, 1969
83. Шишманов, Иван Димитров. Дневник и досиета : 1879-1927 г., София

84. Шишманов, Иван Димитров. Нови студии из областта на Българското възраждане : В. Е. Априлов, Неофит Рилски, Неофит Бозвели София, 1926
85. Юбилеен сборник. За 50 годишния живот и дейност на Казанлъшкото държавно педагогическо и образцово училище „Св. Св. Кирил и Методий 1883-1933”. Казанлък, 1935
86. Dittes, Friedrich. Das Lehrer – Pedagogium der statd Wien, Wien, 1873
87. Report of the Commissioner of Education Made to the Secretary of the Interior for the Year ... with Accompanying Papers, United States, Bureau of Education, U.S. Government Printin